

Bartoněk, Antonín

Latinské jmenné tvary slovesné (gerundium, gerundivum, supinum I. a II.)

In: Bartoněk, Antonín. *Řecko-latinská syntax v evropském kontextu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2008, pp. [151]-158

ISBN 9788021046795

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126310>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

10. Latinské jmenné tvary slovesné (gerundium, gerundivum, supinum I. a II.)

Z našeho rozboru obsahových i příslovečných vět jasně vyplynulo, že jak řečtina, tak i latina významně participují na plnění funkcí těchto vět i prostřednictvím jmenných tvarů slovesných. V řečtině to jsou participia, infinitivy a slovesná adjektiva na -τός, -τέος, v latině pak participia a infinitivy, gerundium a gerundivum a supinum I. a II. Přitom jak frekvence těchto jmenných tvarů slovesných, tak jejich funkční uplatnění je v obou antických jazycích výrazně rozdílné. Nyní tedy nejprve znovu probereme všechny uvedené řecké i latinské tvary a pokusíme se o vzájemné srovnání jejich doložení i jejich funkčního využití, pokud jsme tak již neučinili v předcházejících dvou kapitolách, a poté se budeme věnovat hlavně latinským gerundiím, gerundivům a supinům.

Jmenné tvary slovesné lze v obou antických jazycích rozdělit do tří skupin:

A) Participia, což jsou v podstatě slovesná adjektiva, ale s podrženými určitými slovesnými vlastnostmi jak syntaktickými (s převážně slovesným způsobem zapojení do věty /participia se pojí se stejným pádem jako určité tvary slovesné a jsou dále specifikována příslovci čili „adverbii“/), tak i morfologickými (vyjadřují např. slovesný rod a v některých jazycích i vidový aspekt). Viz kap. 8.

B) Infinitivy, což byly zřejmě od původu ustrnulé pády od slovesných substantiv, zpravidla deklinačně neúplných (nejčastěji dativy či lokativy), vstupující do určitých předmětových, predikativních či „adverbiálních“ vztahů k přísudkovému určitému slovesu (i infinitivy mají stejné vazby jako určitá slovesa, i ony jsou spojeny se slovesnými rody a v některých jazycích i s vidovými aspekty). Viz kap. 9.

Obdobného původu jsou i tzv. supina, doložená jen v některých jazycích, zvl. tzv. latinské supinum I. („směrové“ zakončené na *-tum*) po slovesech pohybu (např. *eo dormitum, spectatum* „jdu spat, podívat se“), vzniklé z akuzativu slovesného substantiva, a latinské supinum II. („vztahové“ na *-tū*, event. *-tuī*, po některých adjektivech, jako *horribile factu* „hrozně k učinění“, *incredibile auditu* „neuvěřitelné k poslechu“), vzniklé z lokativu nebo dativu. Pozůstatky supina I. se nacházejí mimo latinu (a umberštinu) s jistotou jen v staré slověštině (i v češtině: „jít spat“), dále v litevštině a v staroindickém infinitivu na *-tum*. V staré řečtině není tato formace doložena.

C) Substantiva a adjektiva slovesná, a to na jedné straně slovesná substantiva či adjektiva gramaticky i syntakticky plnohodnotná (např. něm. das *Schreiben* „psaní“ nebo čes. *psaní*, což jsou slovesná substantiva plně skloňovatelná a ve slovanských jazycích i vidově diferencovatelná); tomuto typu plnohodnotného slovesného substantiva odpovídá starořecký zpodstatnělý infinitiv se členem, např. v podobě τὸ γράφειν „psaní“, z čehož se skloňuje jen člen v singuláru. Srov. však i latinské *gerundivum*, tj. slovesné adjektivum se sémantickým odstínem nutnosti (lat. *laudandus* „mající být chválen“).

Na druhé straně tu máme tzv. *gerundia* s gramatickými stopami slovesných rysů. Sem patří zejména lat. *gerundium*, mající jen genitiv, dativ, předložkový akuzativ a prostý nebo předložkový ablativ, a to pouze v singuláru, tj. postrádající nominativ a prostý akuzativ, které se nahrazují aktivním infinitivem, a přitom se pojící se stejnými pády jako určité sloveso a specifikované adverbii; slovesné rody ani slovesný vid tu nehrají roli. O gerundiích se mluví i v moderních románských jazycích a v angličtině (*gerundio*, *gérondif*, *gerund* atd.), ale zde jde — zvláště v angličtině — o širší škálu lingvistických funkcí od slovesných substantiv až po faktická participia, kterou zde však nehodláme do všech detailů sledovat.

V každém případě pravá slovesná adjektiva dvojího druhu má i stará řečtina, a to ve dvou podobách:

1. Jednak v podobě slovesných adjektiv na -τός s aspektem možnosti (*παιδευτός* „vychovatelný“, srov. lat. *educabilis*; zvláště v záporu se však toto zabarvení často vytrácí: záporné *ἀνικητός* může znamenat jak „neporazitelný“, tak prostě i „neporažený“, ale i latinské *laudabilis* je již spíše adjektivum, znamenající „chvalitebný“, „chvalný“, „chvályhodný“); řecké slovesné adjektivum na -τός ovšem z hlediska svého tvoření plně odpovídá latinskému participiu perfecti passivi typu *laudatus* „vychovaný“.
2. Jednak v podobě slovesného adjektiva na -τέος s nutnostním aspektem (*παιδευτέος* znamená „vychová(vá)n býti mající“, což je význam celkem přesně odpovídající latinskému gerundivu *educandus*, znamenajícímu zcela totéž). Latinské gerundivum je jediným opravdovým latinským adjektivem slovesným, ale na rozdíl od řečtiny (kde je tvar *παιδευτέος* poměrně řídký a do větné perspektivy zapojený většinou jen v neosobní podobě *παιδευτέον* *ἔστί* „je třeba vychovávat“) je latinské gerundivum důkladně včleněno do vazebného gerundijně-gerundivního komplexu v podobě konkrétních pádových konstrukcí.

Hlavní rozdíly mezi lat. gerundivem a řeckým adjektivem na -τέος jsou následující:

- a) adj. na -τέος se užívá jen v predikativním postavení, a to
- b) většinou v neosobní vazbě -τέον *ἔστί*, přičemž *ἔστί* bývá mnohdy vynecháváno,
- c) objekt vazby bývá v tom pádě, jež příslušné sloveso běžně řídí.

Jen zřídka se tu vytvářejí osobní pasivní vazby typu latinského *puer puniendus erat* „chlápec musel být potrestán“. Srov. např. X. Mem. 3.6.3: *Ὁφελιτέα σοι ἢ πόλις ἔστί* „Obec má být tebou podpořena = Máš obec podpořit“.

Hlavní rozdíl mezi oběma jazyky spočívá tedy v tom, že zatímco se v latině doby klasické vytváří u přechodných sloves v podstatě pouze osobní gerundivní vazba typu „*puer puniendus est*“, v řečtině převládá neosobní konstrukce nejen

u nepřechodných sloves (srov. např. Τοῖς πολίταις τῆς εἰρήνης ἐπιμελητέον ἐστί = „Občané mají pečovat o mír“), jak tomu bývá u nepřechodných sloves v latině (*legibus parendum est* „zákonů je třeba poslouchat“), ale dokonce i u řeckých sloves přechodných (údajně z 85 % /Y. Duhoux 2000/); viz řeckou větu τὴν πόλιν σοι ὠφελιτέον ἐστί = „obec máš podpořit“. Srov. i X. An. 1.1.18: Πάντα ποιητέον ἐστί „Všechno se musí udělat“.

V latině bývají obdobné neosobní konstrukce poměrně časté v době archaické (Plaut. Trin. 869: *agitandumst vigilias* „je třeba zřídit hlídky“) a u básníků (Catullus 39. 9 *monendum est te mihi* „musím tě napomenout“), ale vyskytují se např. i u Cicerona, Cato 2.6: ...(*via*), *quam nobis quoque ingrediendum est* „... (cesta), kterou musíme nastoupit“.

Jak už bylo řečeno, funkci podstatného jména slovesného plnil ve staré řečtině infinitiv, ať s určitým členem nebo bez něho. Přitom i zde platilo, že infinitiv bez členu mohl fungovat pouze jako nominativ podstatného jména slovesného nebo jeho bezpředložkový akuzativ. Člen byl však v řečtině nutný, pokud se infinitivu mělo použít jako podstatného jména slovesného v genitivu a dativu nebo v předložkovém pádě. Prostý genitiv se členem (τοῦ + inf.) vyjadřoval buď genitivní nebo ablativní objektovou závislost na substantivu (ἡ πρόφασις τοῦ ἀθροίζειν „záminka k shromažďování“), nebo pouze účel (τοῦ + inf. = /nejčastěji/ „aby“), prostý dativ se členem pak dativní nebo lokativní (či instrumentální) objektovou závislost (τῶ + inf. = /nejčastěji/ „tím, že“).

Finitní příslovečné věty mohly pak být nahrazeny např. těmito předložkovými *substantivizovanými* infinitivy:

A) Účelové:

εἰς + akuzativ „pro, za účelem“,
ἐπί + dativ „v zájmu“,
ἔνεκα + genitiv „kvůli“.

B) Příčinné:

διὰ + akuzativ „pro“,
ἐκ + genitiv „z důvodu, že“.

C) Časové:

πρό + genitiv „předtím než“.

D) Přípustkové:

χωρὶς + genitiv „vedle toho, že; kromě; třebaže“,
πρός + dativ „kromě; mimo“.

E) Podmínkové:

ὑπερ τοῦ (μή) „za podmínky, že“.

F) Srovnávací:

ἀντί + genitiv „namísto; místo toho, že; spíše než“.

Uplatnění latinského gerundia a gerundiva v konfrontaci s řečtinou

Tyto dvě latinské formace nemůžeme s řečtinou srovnávat přísně odděleně, gerundivum je sice původně *adjektivum* slovesné s „nutnostním“ odstínem, kdežto gerundium je slovesné *substantivum* „*in statu nascendi nondum autem ad finem perducendi*“ tj. „ve stavu zrodu, ale nedovedeném až do konce“, avšak narozdíl od řečtiny se latinské gerundijní konstrukce u přechodných sloves — zejména v klasické době — zpravidla převáděly v osobní konstrukce gerundivní.

Samostatně tu můžeme konfrontovat s řečtinou jednak onu *gerundivní nutnostní* konstrukci typu *puer puniendus est* (s řeckou *slovesnou adjektivní* vazbou na -τέον ἔστί, viz výše), jednak *predikativní* konstrukci akuzativu *gerundiva* po slovesech typu *dare, mittere, curare* (srov. typ *misit filium educandum* „poslal syna na vychování“ nebo *pontem faciendum curavit* „postaral se o postavení mostu, dal postavit most“; řečtina mívá v tomto druhém případě vazbu infinitivní; viz str. 116n.).

Vedle toho se ovšem v obou uvedených antických jazycích může nutnost vyjadřovat i jinými způsoby, např. konkrétně buď modálními slovesy (řec. ὀφείλω; lat. *debeo* „jsem dlužen, povinen“, ale i μέλλω „je mi souzeno“) nebo modálními predikativy (řec. δεῖ, χρῆ; lat. *necesse est, oportet* „je třeba, je nutné“).

Příklady vybraných latinských gerundijně-gerundivních konstrukcí tu uvádíme s jejich překlady do řečtiny podle Renny 2000:143n.:

- a) Latinská konstrukce s genitivem gerundia-gerundiva: Caes. Gall. 4.6.2. *Eos qui in spem potiundorum castrorum venerant, undique circumventos Romani interficiunt* = Τούτους τούς ποτε κρατεῖν τοῦ στρατοπέδου ἐλπίσαντας, πάντοθεν τότε περιστάντες οἱ Ῥωμαῖοι κατέκοψαν. „Ty, kteří doufali, že se zmocní tábora, Římané obklíčí/obklíčili ze všech stran a pobijí/pobili“.
- b) Latinské konstrukce s dativem gerundia-gerundiva: Cic. Cato 19.70: *Reliqua autem tempora demetendis fructibus et percipiendis accommodata.* = Αἱ λοιπαὶ δ' ὥραι τῶ τῶν καρπῶν ἀμητῶ καὶ τῆ κομιδῆ συνωχειῶνται („Zbylý čas je potom přizpůsoben sběru a sklizni plodin“).
- c) Latinské konstrukce s předložkami + akuzativ gerundia-gerundiva (*ad* aj.): Caes. Gall. 7.10.1: *Magnam haec res Caesari difficultatem ad consilium capiendum afferebat* = Ὁ τῶ Καίσαρι πρὸς τὸ βουλευέσθαι μεγάλην παρεῖχεν ἀπορίαν. „Ta věc způsobila Caesarovi velké potíže, pokud šlo o přijetí záměru.“
- d) Latinská konstrukce s předložkami + ablativ gerundia-gerundiva (*a, ex, de, in, pro*): Cic. Cato 6.15: *A rebus gerendis senectus abstrahit* = Τῶν πρακτέων πραγμάτων ἀπάγει τὸ γῆρας. „Stáří odvádí od činnosti“.

Řecký infinitiv bez členu odpovídá tedy často latinskému gerundiu (Renna 2002: 206), ale někdy i predikativnímu gerundivu po slovesech jako καταλείπειν, *relinquere* „zanechávat“, δίδοναι, *dare* „dávat“, πέμπειν, *mittere* „posílat“, παρέχειν, *tradere* „svěřovat“. Srov. znovu citované již Hom. Il. 2.107 (Σκηπτρον) Ἀγαμέμνονι λείπε φορῆναι. = *Sceptrum Agamemnoni reliquit ferendum*. „Nechal (žezlo) Agamemnonovi k nošení“.

Nicméně v postklasické době, a zvláště u římských básníků, nacházíme infinitiv po uvedených slovesech podle řeckého vzoru naopak i v latině. Uvedli jsme již místo u Verg., Aen. 1.319 ...*venatrix, dederatque comam diffundere ventis* = „...lovkyně vystavila kadeř větrům k rozevlání“. Nebo srov. Hor. Carm. 1.2.7n. *omne cum Proteus pecus egit altos visere montes...* = „když Próteus vyhnal celé stádo, aby navštívilo vysoké hory...= až vysoko do hor“. V klasické latině by to znělo buď *Omne cum Proteus pecus egit, ut viseret altos montes*, nebo spíše takto: *Omne cum Proteus pecus egit altos spectatum montes*. Výraz *spectatum* je supinum od slovesa *spectare* „dívat se“, na závalu ovšem je, že by se supinum ve tvaru *spectatum* nehodilo Horatiovi do verše.

Gerundium (event. s gerundivem), participia, infinitiv a supinum I. i II., ale i vedlejší věty si navzájem konkurovaly i v jiných případech. Větné spojení ὦρα ἄν εἶη ἀπελθεῖν „byl by už čas odejít“ se opravdu dá nejlépe přeložit latinským *tempus est hinc abeundi* „je čas odtud na odchod“ — stejně jako homérské ἄλλα καὶ ὦρη εὕδειν z Hom. Od. 11.330 „ale je i čas (jít) spát“ odpovídá latinskému *sed et tempus est dormiendi*. Anebo srov. navzájem Thúkydidovo 7.8.4.2 τοῦ πιεῖν ἐπιθυμία „z touhy se napít“ a latinské *desiderium bibendi* „touha se napít“. Ovšem na druhé straně sám Verg. Buc. 10.3 používá vazby *peritus cantare* místo *peritus cantandi*, anebo v Buc. 5.54 nacházíme vazbu *cantari dignus* „hoden opěvování“ místo běžného *dignus qui cantetur*.

Někdy však zase řeckému infinitivu odpovídá v latině spíše supinum II. (srov. např. A. A. 602 ἦδιον δορακεῖν s latinským možným překladem *dulcius visu* „sladší na pohled“), ovšem častější tu bývá v takových větách vazba latinského gerundia: srov. Th. 1.139.4 Περικλῆς ὁ Χαντίππου...λέγειν τε καὶ πράσσειν δυνατώτατος s latinským *Pericles Xantippi (filius), vir in dicendo et agendo prestantissimus* „Periklés, syn Xantippův, byl muž nejschopnější v řeči i skutcích“ (Renna 2000:133).

Srov. nakonec i v předchozích kapitolách práce různé další příklady, kdy latinské gerundium, gerundivum či supinum I. a II. mohou posloužit k přetlumočení řeckého textu do latiny. Srov. str. 116n., 133 aj.

Na závěr ještě dodejme poznámku o tom, že se z paradigmatu latinského gerundia ukázal v románských jazycích jako nejproduktivnější ablativ na *-ndo*; ten např. ve španělštině, portugalštině a italštině v jistém smyslu nahradil, a de facto i modifikoval užití participia prézentu aktiva. Východiskem byly věty jako *Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo* „Kapka vyhlubuje kámen ne silou, ale často padajíc“ (doslova „častým padáním“). Španělština, portugalština a italština s použitím tohoto časem nesklonného tvaru *cantando* nejen utvořily

náhradu za participium prézentu aktiva, nýbrž vytvořily např. i opisné průběhové tvary (špaň.) *estoy cantando* „právě zpívám“, (port.) *estou falando português* „právě mluvím portugalsky“ a (it.) *che cosa stai facendo* „co právě děláš“, analogické anglickému *I am singing* — anebo i tzv. absolutní konstrukce typu italského *essendo Giorgio ammalato, non possiamo andare in vacanza* „protože Jiří onemocněl, nemůžeme jet na dovolenou“.

10.1. Vybrané příklady

A. Gerundium, gerundivum v přívlastku

213. Orator est vir bonus dicendi peritus. (Quint. inst. 12.1.1)
214. Acerrimus ex omnibus nostris sensibus est sensus videndi. (Cic. de orat. 2.357)
215. Praestat nemini imperare quam alicui servire: sine illo enim vivere honeste licet, cum hoc vivendi nulla condicio est. (Quint. inst. 9.3.95)
216. In rebus tam severis non est iocandi locus. (Cic. div. 2.25)
217. Rem quaeris praeclaram iuventuti ad discendum, nec mihi difficilem ad docendum. (Cic. Sest. 96)
218. Ad edendum et bibendum plus quam viri estis; ad laborandum nec manus habetis nec pedes. (Erasmus 1.256)
219. Quod cuique temporis ad vivendum datur, eo debet esse contentus. (Cic. Cato 19.69)
220. Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo. (Anon. ex Ov. Pont. 4.10.5)
221. Socrates percontando atque interrogando elicere solebat eorum opiniones, quibuscum disserebat. (Cic. fin. 2.2)
222. Duas res, magnas praesertim, non modo agere uno tempore, sed ne cogitando quidem explicare quisquam potest. (Cic. Phil. 11.23)
223. Memoriam quidem naturae modo esse munus existimaverunt estque in ea non dubie plurimum, sed ipsa excolendo, sicut alia omnia, augetur. (Quint. inst. 11.2.1)
224. Alexandro Macedoni neque in deliberando consilium, neque in proeliando virtus, neque in beneficio benignitas deerat. (Rut. Lup. 1.18)
225. Acrior est cupiditas ignota cognoscendi quam nota repetendi. (Sen. contr. 1.4)
226. Nulla causa iusta cuiquam esse potest contra patriam arma capiendi. (Cic. Phil. 2.53)
227. Miltiades hortatus est custodes pontis, quem Dareus in Histro fecerat, ne a fortuna datam occasionem liberandae Graeciae dimitterent. (Nep. Milit. 3.3)
228. Ariovistus dicit id se sui muniendi, non Galliae oppugnandae causa facere. (Caes. Gall. 1.44.6)

229. Quae causa iustior est belli gerendi quam servitutis depulsio? (Cic. Phil. 2.53)
230. Pacis inter cives conciliandae te cupidum esse laetor. (Cic. fam. 10.7.1)
231. Meum laborem hominum periculis sublevandis impertiar. (Cic. Mur. 8)
232. Hora momentumque temporis evertendis imperiis sufficit. (Sen. epist. 91.6)
233. Sunt nonnulli acuendis puerorum ingeniis non inutiles lusus. (Quint. inst. 1.3.11)
234. Castra erant ad bellum ducendum aptissima natura loci et munitione et maris propinquitate et aquae et salis copia. (Caes. civ. 2.37.5)
235. Caesar in ulteriorem Galliam ad conventus agendos profectus est.
(Caes. Gall. 1.54.3)
236. Cicero in Tusculanis disputationibus de contemnenda morte et de tolerando dolore scribit. (Burnouf ad Sall. p. 17)
237. Atomus est corpusculum minutum et individuum, quo in explicanda origine mundi utebatur Democritus et post eum Epicurus.
(Ernesti. Clavis Ciceroniana. s. v. atomus)
238. Non oportet esse cuiquam ne in ulciscenda quidem iniuria hominis occidendi potestatem. (Cic. Verr. II 1.72)

B. Gerundivum v doplňku. Supinum

239. Deliberandum est saepe, statuendum semel. (Publil. 132 (Meyer))
240. Audendum atque agendum, non consultandum in tanto malo est. (Liv. 22.53.6)
241. Sciendum est in pugna usum amplius prodesse quam vires. (Veg. mil. 2.22)
242. Sic habendum est nullam in amicitiiis pestem esse maiorem quam adulatio-nem, blanditiam, assentationem. (Cic. Lael. 91)
243. In iocando parcendum est maxime caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui a te diliguntur. (Cic. de orat. 2. 237)
244. Carendum est non solum crimine turpitudinis, sed etiam suspicione.
(Quint. inst. 2.2.14)
245. Nec vero audiendi, qui graviter irascendum inimicis putabunt, idque magna-mini et fortis viri esse censebunt. (Cic. off. 1.88)
246. Prohibenda maxime est ira in puniendo. (Cic. off. 1.89)
247. Pecuniae fugienda cupiditas; nihil enim est tam angusti animi tamque parvi quam amare divitias. (Cic. off. 1.68)
248. Aesopus, ob deformitatem ab aliquo culpatus, „Non forma“, inquit, „sed mens respicienda est.“ (Broederi Lect. lat. 138)
249. Conviviorum delectatio non voluptatibus corporis magis quam coetu ami-corum et sermonibus metienda. (Cic. Cato 13.45)
250. Nulla possessio, nulla vis auri et argenti pluris quam virtus aestimanda est.
(Cic. parad. 6.48)

251. Tacitae magis et occultae inimicitiae timendae sunt quam indictae et apertae.
(Cic. Verr. II 5.182)
252. Intellego te, frater, alias in historia leges observandas putare, alias in poemate. (Cic. leg. 1.5)
253. Omnem memoriam discordiarum oblivione sempiterna delendam censeo.
(Cic. Phil. 1.1)
254. Omnia homini, dum vivit, speranda sunt. (Sen epist. 70.6)
255. Tibi, Caesar, nunc omnia belli vulnera sananda sunt, quibus praeter te mederi nemo potest. (Cic. Marcell. 24)
256. Gloria, quia recte factorum plerumque comes est, non est bonis viris repudianda. (Cic. Tusc. 3.3)
257. Ultima semper exspectanda dies homini dicique beatus ante obitum nemo supremaque funera debet. (Ov. met. 3.135)
258. Est apud Platonem Socrates dicens Critoni, suo familiari, sibi post tertium diem esse moriendum. (Cic. div. 1.52)
259. Caesar pontem in Arari faciendum curavit atque ita exercitum traduxit.
(Caes. Gall. 1.13.1)
260. Ad Caesarem legati Gallorum in castra venerunt purgandi sui causa. Caesar autem putabat sibi neque legatos audiendos neque condiciones accipiendas esse. (Caes. Gall. 4.13.5 + 4.13.1)
261. Haec sunt praecepta aegrotis a Celso sanandi causa data: si mane necessitas surgendi erat, redormire imbecillus debet; si lucubrandum est, id non post cibum faciendum est, sed post concoctionem. Aegroto semper corpus exercendum est; praeterea, si hiems est, aegroto lavandum, si aestas est, natanandum est. (Cels. 1.2)
262. Haedui, cum se suaque ab Helvetiis defendere non possent, legatos ad Caesarem miserunt auxilium oratum. (Caes. Gall. 1.11.2)

Literatura

Gramatiky a kompendia

L: Novotný 1957:201–202, 209–213, Novotný 1955:149–159,153–155, Hofmann-Szantyr 1965:368–383, Scherer 1975:88–94, Pinkster 1988:122n., 174n., 203n., 218n., Menge-Burkard-Schauer 2000:736–750.

Další stati a studie

L: Kroon 1987, Risch 1994, Rosén 1980.